

Warszawa, 03-07-2024 r.

**BIURO
RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH**

Krajowy Mechanizm Prewencji

KMP.573.20.2023.TŻ

**Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z wizytacji
Okręgowego Ośrodka Wychowawczego w Witkowie**

1. Mandat Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur

Zgromadzenie Ogólne ONZ 18 grudnia 2002 r. przyjęło Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (dalej: OPCAT)¹. Polska przystąpiła do OPCAT na podstawie uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie i stanowi on część krajowego porządku prawnego (art. 87 i 91 Konstytucji). Podpisując OPCAT, Polska zobowiązała się do utworzenia krajowego mechanizmu prewencji, którego funkcję wykonuje Rzecznik Praw Obywatelskich za pomocą działającego w Biurze RPO Zespołu – Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur (dalej: KMPT, Krajowy Mechanizm)².

¹ Zob. Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192). Nazwa w języku angielskim: Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (OPCAT).

² Zob. art. 1 ust. 4 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U. z 2023 r. poz. 1058).

KMPT ma dostęp do wszystkich „miejsc zatrzymań” w rozumieniu OPCAT. Są to wszystkie miejsca pozostające pod jurysdykcją i kontrolą państwa – strony, gdzie przebywają lub mogą przebywać osoby pozbawione wolności na podstawie polecenia organu władzy publicznej bądź za jego namową, zgodą lub przyzwoleniem³. Z kolei przez „pozbawienie wolności” OPCAT rozumie „jakąkolwiek formę zatrzymania lub uwięzienia bądź umieszczenia osoby w publicznym lub prywatnym miejscu odosobnienia, którego osobie tej nie wolno z własnej woli opuszczać, na mocy polecenia jakiegokolwiek władzy sądowej, administracyjnej lub innej”⁴.

Wizytacje KMPT są niezapowiedziane. W czasie swojej wizyty członkowie KMPT mają dostęp do wszystkich pomieszczeń, instalacji i urządzeń, mogą odbyć poufną rozmowę z wybraną przez siebie osobą (zarówno osobą pozbawioną wolności, jak i członkiem personelu lub inną osobą), mają dostęp do dokumentacji i nagrań z monitoringu wizyjnego⁵. Mają też prawo rejestrowania dźwięku lub obrazu w miejscach, w których przebywają osoby pozbawione wolności, za zgodą osób, które będą rejestrowane⁶.

Spostrzeżenia KMPT czynione podczas wizytacji opierają się więc na różnych źródłach, m.in. własnych obserwacjach, przeprowadzonych rozmowach, analizie dokumentacji i zapisów monitoringu⁷.

KMPT nie jest organem dochodzeniowo-śledczym. Nie rozpatruje też skarg⁸. Celem wizytacji KMPT jest identyfikowanie czynników zwiększających ryzyko

³ Zob. art. 4 ust. 1 OPCAT.

⁴ Zob. art. 4 ust. 2 OPCAT.

⁵ Zob. art. 20 OPCAT.

⁶ Zob. art. 13 ust. 1a ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich.

⁷ Szczegółowy opis metod pracy KMPT można znaleźć w raportach rocznych RPO z działalności KMPT. Zob. np. Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur w 2022 r., Część II – Jak pracuje KMPT?.

⁸ Zob. Dziewiąte Sprawozdanie Roczne SPT z 22 marca 2016 r., CAT/OP/C/57/4, Aneks do sprawozdania, część II, pkt 6. Zob. również publikację Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka pt. „Preventing Torture. The Role of National Preventive Mechanisms. A Practical Guide”, Professional Training Series No. 21, United Nations High Commissioner for Human Rights, New York and Geneva 2018, s. 4-6.

wystąpienia tortur i złego traktowania osób pozbawionych wolności oraz zaproponowanie rozwiązań mających na celu wyeliminowanie tego ryzyka. Formułując swoje wnioski i zalecenia, KMPT bierze pod uwagę międzynarodowe standardy praw człowieka, w szczególności standardy ONZ⁹ oraz zalecenia organów międzynarodowych.

W każdym przypadku, kiedy przedstawiciele Krajowego Mechanizmu ujawnią ryzyko zaistnienia naruszeń praw osób pozbawionych wolności (nawet jeśli jego istnienie wynika jedynie z relacji osób pozbawionych wolności), KMPT jest zobowiązany do wydania odpowiedniego zalecenia w raporcie. Dlatego też na zalecenia końcowe w niniejszym raporcie należy patrzeć nie tylko przez pryzmat nieprawidłowości, które już zaistniały, lecz także przez pryzmat prewencji.

2. Zakaz represji

Stosownie do art. 21 ust. 1 OPCAT żadna osoba (np. wychowanek placówki, pracownik, członek rodziny, inna osoba) lub organizacja, która przekazała KMPT informację, nie może ponieść jakiegokolwiek sankcji lub uszczerbku z tego tytułu, niezależnie od tego, czy udzieliła informacji prawdziwej, czy fałszywej.

Wskazany przepis OPCAT stanowi bowiem, że żadna władza lub funkcjonariusz nie nakaże, nie zastosuje, nie pozwoli ani nie dopuści do stosowania jakiegokolwiek sankcji przeciwko jakiegokolwiek osobie lub organizacji, za przekazanie krajowemu mechanizmowi prewencji jakiegokolwiek informacji, prawdziwej bądź fałszywej, i żadna taka osoba lub organizacja nie poniesie żadnego uszczerbku w jakikolwiek inny sposób.

3. Uwagi wstępne na temat wizytacji

Na podstawie art. 19 OPCAT oraz działając na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniach 5-7 grudnia 2023 r. przedstawiciele Krajowego Mechanizmu przeprowadzili wizytację Okręgowego Ośrodka Wychowawczego w Witkowie (dalej:

⁹Zob. art. 19 pkt b OPCAT.

Ośrodek, OOW, placówka), położonego przy ulicy Park Kościuszki 9.

W skład zespołu wizytującego wchodził: Ewa Kownacka (psycholożka kulturowa), Dorota Krzysztoń (politolożka o specjalizacji prawno-kryminologicznej) oraz Tomasz Żółtek (psycholog).

Celem wizytacji KMPT, zgodnie z art. 19 OPCAT, było sprawdzenie sposobu traktowania wychowanków przebywających w placówce, w celu wzmocnienia, jeśli to niezbędne, ich ochrony przed torturami oraz innym okrutnym, nieludzkim lub poniżającym traktowaniem albo karaniem, a następnie przedstawienie rekomendacji właściwym władzom w celu poprawy traktowania oraz warunków pobytu wychowanków i zapobiegania torturom oraz innemu okrutnemu, nieludzkemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, mając na uwadze odpowiednie standardy organizacji międzynarodowych.

Przeprowadzone czynności polegały na:

- wysłuchaniu informacji na temat funkcjonowania placówki, przekazanych przez Przemysława Priebe – dyrektora OOW w Witkowie;
- dokonaniu oglądu pomieszczeń, w tym m.in.: pokoi mieszkalnych, świetlic, izby przejściowej i izolacyjnej, sanitariów, pomieszczeń przeznaczonych do prowadzenia warsztatów zawodowych, szkół, terenu zewnętrznego;
- przeprowadzeniu rozmów indywidualnych z wychowankami i pracownikami placówki, bez obecności osób trzecich, w warunkach zapewniających poufność;
- analizie dokumentacji, w tym dokumentacji medycznej;
- w czasie wizytacji wykonano dokumentację fotograficzną oraz zapoznano się z wybranymi nagraniami z monitoringu.

Przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur poinformowali dyrektora Ośrodka o wstępnych uwagach przedstawicieli KMPT, a także wysłuchali

jego uwag i wyjaśnień. Po zakończeniu wizytacji przeanalizowano pozostałą dokumentację związaną z funkcjonowaniem placówki.

W obszarze zainteresowania przedstawicieli KMPT każdorazowo pozostają następujące zagadnienia: traktowanie wychowanków przez personel placówki, kwalifikacje zawodowe personelu, prawo do informacji, prawo do kontaktów ze światem zewnętrznym, prawo do ochrony zdrowia, swoboda praktyk religijnych, warunki bytowe, dostosowanie placówki do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

W niniejszym raporcie uwzględniono obszary, które wymagają wzmocnienia z punktu widzenia zapobiegania torturom i innym formom złego traktowania. Scharakteryzowane zostały również problemy systemowe wymagające zmiany obowiązującego prawa lub praktyki jego stosowania. Podkreślono ponadto mocne strony placówki, które zasługują na wyróżnienie.

4. Ogólna charakterystyka placówki

Ośrodek przeznaczony jest dla nieletnich z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim i umiarkowanym oraz niedostosowanych społecznie w wieku od 13 do 19 lat. Placówka przeznaczona jest dla 54 chłopców. W czasie wizytacji liczba wychowanków wynosiła 32, spośród których 13 umieszczonych było na podstawie środków tymczasowych, na czas trwania postępowania, a pozostali przebywali w wyniku orzeczonych środków wychowawczych. Spośród wychowanków 9 osób to osoby z orzeczoną niepełnosprawnością w stopniu lekkim i 2 osoby z niepełnosprawnością w stopniu umiarkowanym.

W placówce funkcjonują: Szkoła Podstawowa nr 4 w Witkowie oraz Branżowa Szkoła I stopnia Nr 2 w Witkowie, która kształci podopiecznych w zawodach: ślusarz oraz murarz-tylnkarz.

5. Mocne strony i dobre praktyki

5.1. Badania lekarskie

Każdy wychowanek jest badany po przyjęciu do placówki przez lekarza oraz pielęgniarkę. Przy przyjęciu nieletnich zawsze przeprowadza się badania na obecność alkoholu i substancji psychoaktywnych w organizmie przy użyciu metod niewymagających badania laboratoryjnego. Ośrodek współpracuje z lekarzem psychiatrą dzieci i młodzieży, dlatego też nowo przyjmowany wychowanek jest również konsultowany profilaktycznie przez lekarza psychiatrę, co należy ocenić pozytywnie – zarówno w kontekście ochrony zdrowia psychicznego, jak i wykrycia i udokumentowania oznak tortur i innych form okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, w tym ich psychicznych objawów.

5.2. Mapy ciała

W placówce obrażenia ciała oraz tatuaże podopiecznych oznaczane są na tzw. mapach ciała, co jest praktyką bardzo rzadko spotykaną w miejscach wizytowanych przez Krajowy Mechanizm. KMPT w trakcie swoich wizytacji podkreśla, że niezależne badania lekarskie i właściwe dokumentowanie urazów stwierdzonych podczas badania uważane jest za podstawową i minimalną gwarancję chroniącą wychowanków przed torturami i innymi formami przemocy. Z tego też powodu posługiwanie się tzw. mapami ciała zasługuje na pochwałę. Pomijając wskazania KMPT, metoda ta realizuje wieloletnie zalecenia międzynarodowych instytucji zajmujących się monitorowaniem oraz traktowaniem osób pozbawionych wolności, m.in. Podkomitetu ONZ ds. Prewencji Tortur (SPT)¹⁰ oraz Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom (CPT)¹¹.

Precyzyjne dokumentowanie obrażeń, wykonywane natychmiast po przyjęciu do właściwej instytucji, jest zasadniczym instrumentem w zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu i poniżającemu traktowaniu albo karaniu, ponieważ pozwala zarówno na monitorowanie stanu zdrowia wychowanków, jak również na

¹⁰ Zob. Raport SPT z wizyty w Portugalii, CAT/OP/PRT/1, par. 61.

¹¹ Zob. Dwudziesty Trzeci Raport Generalny CPT, CPT/Inf (2013), par. 71-84.

transparentne działanie samej placówki, co chroni pracowników przez potencjalnymi fałszywymi zarzutami używania przemocy.

5.3. Bogata baza sportowo-rekreacyjna

Wychowankowie mają do dyspozycji szeroki zakres zajęć sportowo-rekreacyjnych oraz dostęp do m.in. sali gimnastycznej, zewnętrznego boiska ze sztuczną nawierzchnią i oświetleniem, aulą z bieżnią, wioślarzem magnetycznym i rowerkiem stacjonarnym.

Na terenie ośrodka znajdują się również: siłownia, siłownia plenerowa, stół bilardowy, stół do tenisa stołowego, ścianka wspinaczkowa, zestaw do badmintonu, salka fitness, pracownia kulinarna, sala ze sprzętem do odtwarzania muzyki, grill, jak również sala do prowadzenia zajęć relaksujących Schultza czy też treningu zastępowania agresji i zajęć z hipoterapii. Na uznanie zasługuje bardzo dobra baza sportowa na terenie Ośrodka, w tym boisko ze sztuczną nawierzchnią i siłownia plenerowa. Dzięki nim wiele zawodów piłkarskich odbywa się w placówce, co sprawia, że wychowankowie mają możliwość integracji z lokalną społecznością.

5.4. Zaświadczenie lekarskie

Każdy wychowanek udający się na przepustkę uzyskuje zaświadczenie lekarskie wystawione dla Okręgowego Ośrodka Wychowawczego w Witkowie. Dzięki tej praktyce udało się w placówce ograniczyć wystawianie zwolnienia lekarskiego w celu przedłużenia przepustki. Lekarz z zewnątrz musi na tym zaświadczeniu wskazać, że wychowanek z powodu choroby nie jest zdolny do odbycia samodzielnie podróży powrotnej lub jest zdolny do odbycia takiej podróży powrotnej w asyście pielęgniarki zatrudnionej w Ośrodku.

5.5. Prawo do informacji

Zespół wizytujący KMPT pozytywnie ocenił broszurę informacyjną dla nowo przybyłych wychowanków dotyczącą Ośrodka. We wspomnianej ulotce w sposób przejrzysty wyjaśniono istotne sprawy z perspektywy codziennego funkcjonowania w Ośrodku, takie jak: prawa i obowiązki nowych wychowanków, informacje dotyczące utrzymania kontaktu ze światem zewnętrznym, jak również informację, do kogo można się zgłosić o ewentualną pomoc.

Wszyscy ludzie, niezależnie od rodzaju i typu miejsca pozbawienia wolności, mają prawo i potrzebę otrzymania zrozumiałych i aktualnych informacji o ważnych dla nich kwestiach takich jak: obowiązujące procedury, przysługujące prawa oraz możliwość składania skarg. Dostęp do takich informacji wzmacnia poczucie bezpieczeństwa, daje możliwość odgrywania aktywnej roli w zabezpieczeniu własnych praw, pomaga w dostępie do mechanizmów skargowych, w związku z czym pełni funkcję prewencyjną w zapobieganiu przemocy.

Istotne jest w tym kontekście zwrócenie uwagi na umieszczenie w ulotce listy podmiotów, do których wychowankowie mogą zgłosić prośby, wnioski i skargi. Wymieniono tu instytucje takie jak: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Ministerstwo Sprawiedliwości, Helsińską Fundację Praw Człowieka oraz sędziego sądu rodzinnego sprawującego opiekę nad funkcjonowaniem placówki. Aktualne dane teleadresowe wymienionych instytucji znajdują się także we wszystkich pomieszczeniach, w których wychowankowie spędzają czas wolny.

Materiały te stanowią wypełnienie rekomendacji CPT¹². Według CPT: „skuteczne zażalenia i procedury inspekcyjne są podstawowymi gwarancjami przeciwko złemu traktowaniu w ośrodkach dla nieletnich. Osoby nieletnie powinny mieć możliwość złożenia zażalenia zarówno w ramach, jak i poza systemem

¹² Zob. Dwudziesty Siódmy Raport Generalny CPT, CPT/Inf (2018) 4, § 79.

administracyjnym danego ośrodka; ponadto osoby nieletnie powinny być upoważnione do poufnego kontaktowania się z właściwą władzą¹³.

5.6. Współpraca z innymi podmiotami

Okręgowy Ośrodek Wychowawczy w Witkowie podejmuje współpracę z wieloma lokalnymi podmiotami, co bez wątpienia ma korzystny i pozytywny wpływ na proces resocjalizacji podopiecznych placówki. Chłopcy biorą udział w m.in. w zajęciach z hipoterapii prowadzonej przez Stowarzyszenie na rzecz osób niepełnosprawnych „W Stronę Słońca”. W ramach tej współpracy wychowankowie pomagali także przy zajęciach hipoterapii oraz wykonywali prace porządkowe. Zajęcia pozytywnie wpływają na chłopców, którzy mogą w ten sposób rozwijać tolerancję i otwartość na innych ludzi; ponadto zajęcia tonują zachowania agresywne oraz pomagają walczyć ze stereotypowym postrzeganiem osób z niepełnosprawnościami.

Dodatkowo dzięki wsparciu finansowemu z PFRON udało się zorganizować dla wychowanków kurs pływania w ramach programu rehabilitacyjno-terapeutycznego „Odbić się od dna”. Program ten ma za zadanie wzmocnienie niezależności osób z niepełnosprawnością, ich poczucie własnej wartości i pewności siebie. Chłopcy nie tylko uczestniczyli w zajęciach z nurkowania, lecz również pełnili funkcję wolontariuszy, ponieważ pomagali innym uczestnikom z różnymi dysfunkcjami w realizacji zadań.

Ośrodek współpracuje również z grupami Anonimowych Alkoholików z Konina i Wrześni, gdzie podczas spotkań prowadzone są działania ukierunkowane na prewencję i resocjalizację.

Placówka podejmuje współpracę z Fundacją Ocean Marzeń w ramach „Młodzieżowego Programu Edukacji Żeglarskiej”. Dzięki tej współpracy udało się sześciu wychowankom Ośrodka odbyć kilka rejsów wędrownych na szlakach Wielkich

¹³ Zob. Dziewiąty Raport Generalny CPT, CPT/Inf (99) 12, § 36.

Jeziór Mazurskich. Rejsy realizują cele wychowawcze takie jak: rozwijanie odpowiedzialności, współpracy, pomocy i braterstwa, kształtowanie dyscypliny, rzetelności i tolerancji, rozwijanie samodzielności, inicjatywy i umiejętności organizacji pracy, kształtowanie pozytywnych postaw interpersonalnych, podnoszenie sprawności fizycznej, rozwijanie mocnych stron uczestników, poszerzanie ich horyzontów, zgłębianie tajników żeglowania i rozwijanie zainteresowań żeglarstwem.

5.7. Szkolenia personelu

Przedstawiciele KMPT docenili organizację doskonalenia zawodowego kadry Ośrodka. W opinii KMPT należy bardzo pozytywnie ocenić zróżnicowane wykształcenie personelu wchodzącego w skład Zespołu Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej: psychologa i dwojga pedagogów oraz 14 wychowawców, 5 nauczycieli i 3 nauczycieli zawodu. Podstawowe wymogi wobec kadry dotyczące wykształcenia wyższego z zakresu pedagogiki, oligofrenopedagogiki, socjoterapii, psychologii, uzupełnione są o studia podyplomowe oraz kursy doszkalające dostosowane do aktualnych wyzwań, ukończone z zakresu takich przedmiotów jak resocjalizacja, coaching i doradztwo zawodowe. Stanowczo zwiększa to możliwość pracy z młodzieżą umieszczoną w OOW, zapewniając jej wieloaspektową pomoc.

Pracownicy OOW stale podnoszą swoje umiejętności przez uczestnictwo w wartościowych szkoleniach i konferencjach. W roku szkolnym 2022/2023 21 pracowników pedagogicznych wzięło udział w szkoleniu z zakresu sprawnej komunikacji interpersonalnej w aspekcie oddziaływań wychowawczych i rozwiązywania konfliktów, a 23 osoby – z zakresu zapobiegania agresji wśród dzieci i młodzieży (TZA). Dodatkowo 1 pedagog uczestniczył w szkoleniach na temat rozpoznawania i profilaktyki uzależnień od środków psychoaktywnych wśród dzieci i młodzieży niedostosowanej społecznie. 23 osoby z kadry pedagogicznej wzięły udział w szkoleniu z zakresu środków psychoaktywnych (skuteczne zapobieganie i oddziaływanie). 19 pracowników pedagogicznych uczestniczyło w szkoleniu z zagrożeń w sieci. Warto też zwrócić uwagę

na szkolenie pracowników ochrony, którzy w liczbie 12 wraz z 2 wychowawcami wzięli udział w szkoleniu ze stosowania środków przymusu bezpośredniego.

Program szkoleń podlega ewaluacji opartej zarówno na badaniach ankietowych, jak i rozmowach indywidualnych z osobami uczestniczącymi w szkoleniach, dzięki czemu jest lepiej dostosowany do realnych potrzeb i oczekiwań pracowników.

Ośrodek miał następujące plany szkoleń i doskonalenia zawodowego na pierwsze półrocze 2024 roku: stres i wypalenie zawodowe nauczycieli/wychowawców pracujących z trudną młodzieżą; sztuka samoobrony, techniki i taktyka obrony i interwencji; praktyczne aspekty pracy z osobami uzależnionymi; praktyczne metody pracy z trudnymi i niepożądanymi zachowaniami w placówce.

Mając na uwadze specyfikę pracy w placówce, występowanie sytuacji trudnych w relacjach z nieletnimi oraz obciążenie psychiczne związane z wykonywaniem zawodu, szkolenie z zakresu stresu i przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu jest szczególnie ważne w kontekście higieny pracy. KMPT zaleca również, aby uwzględnić w programie szkoleń kwestie zgłaszane w ankietach przez samych pracowników.

6. Obszary wymagające poprawy

6.1. Traktowanie wychowanków

Z przeprowadzonych rozmów wynikało, że kontrole osobiste przeprowadzane wobec wychowanków mają czasami formę jednoetapową, polegającą na tym, że chłopcy są zobowiązani do rozebrania się do naga i wykonania przysiadu. Kontrola przeprowadzana jest najczęściej w niemonitorowanym pomieszczeniu strażników przy wejściu do placówki.

KMPT zwracało uwagę na ten problem podczas swojej ostatniej wizyty w Okręgowym Ośrodku Wychowawczym w Witkowie w 2019 roku, wtedy działającym jeszcze jako Zakład Poprawczy, oraz w raporcie z tej wizytacji¹⁴.

¹⁴ Zob. Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z wizytacji Zakładu Poprawczego w Witkowie, znak KMP.573.15.2019.JZ.

Zgodnie z obowiązującym prawem taka kontrola powinna mieć formę etapową, a nieletni powinni być w jej trakcie częściowo ubrani. Osoba kontrolująca powinna najpierw dokonać oględzin i sprawdzić części odzieży i bielizny, a przed dokonaniem kontroli kolejnej części nieletni powinien mieć możliwość ubrania się¹⁵.

Także CPT podkreśla, że kontrola osobista jest środkiem bardzo inwazyjnym i potencjalnie poniżającym, a w przypadku młodych ludzi może mieć to szczególnie negatywny wpływ na ich psychikę. Z tego też względu należy podjąć wszystkie rozsądne wysiłki w celu zminimalizowania poczucia wstydu osoby kontrolowanej. Taka kontrola powinna mieć formę dwuetapową, a osoby jej poddane nie powinny być zobowiązane do zdjęcia całego ubrania w tym samym czasie¹⁶.

W odniesieniu do sposobu traktowania wychowanków zastrzeżenie wizytujących wzbudziła również zaobserwowana praktyka polegająca na tym, że chłopcy w trakcie prac porządkowych (sprzątanie i mycie podłóg) wykonywali te czynności w samej bieliźnie. Z ustaleń delegacji KMPT wynikało, że taka praktyka została odgórnie narzucona przez kierownika internatu Ośrodka. Jego decyzja miała być podyktowana ostrożnością przed „zabrudzeniem się przy sprzątaniu” oraz tym, że chłopcom jest gorąco przy sprzątaniu.

Biorąc pod uwagę porę roku (zima), przestronność samej placówki i chłodną temperaturę w środku (17 stopni Celsjusza), nie do przyjęcia jest, aby taka praktyka była narzucana odgórnie przez pracowników. Jest ona ponadto poniżająca i niezrozumiała – półnagich chłopców pilnował ciepło ubrany mężczyzna, który polecił im wcześniej rozebranie się do bielizny, zamiast zaproponować skorzystanie z ubrań ochronnych. Takie pozaregulaminowe pomysły kadry stanowczo powinny być wyeliminowane z praktyki Ośrodka.

¹⁵ Zob. art. 87 pkt 3 ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz. U. poz. 1700 ze zm.).

¹⁶ Zob. Raport CPT z wizyty w Polsce w 2013 r., CPT/Inf (2014) 21, par. 106.

Krajowy Mechanizm rekomenduje realizację kontroli w sposób dwuetapowy, zgodnie z wymaganiami ustawowymi, oraz zaprzestanie narzuconej z góry wychowankom formy sprzątnania w samej bieliźnie.

6.2. Dokumentowanie obrażeń

Jak już wskazano, w placówce wykorzystywane są tzw. mapy ciała, co jest niezwykle pożądane w zakresie odpowiedniego dokumentowania obrażeń. Praktykę tę można udoskonalić przez robienie zdjęć obrażeń i włączanie ich do dokumentacji medycznej.

Jest to zgodne ze standardami międzynarodowymi i zalecane przez Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, który wskazuje, że protokół z badania medycznego po przyjęciu do miejsca detencji powinien zawierać: oświadczenia pacjenta, które mają znaczenie dla badania (wraz z opisem stanu zdrowia i ewentualnych zarzutów złego traktowania), pełny opis obiektywnych ustaleń medycznych, obserwacje pracownika służby zdrowia wskazujące na spójność pomiędzy wszelkimi postawionymi zarzutami a obiektywnymi ustaleniami medycznymi, wyniki przeprowadzonych badań dodatkowych, szczegółowe wnioski z konsultacji specjalistycznych, opis zastosowanego leczenia urazów i wykonanych dalszych zabiegów. CPT wskazuje również na konieczność rejestracji urazów za pomocą specjalnego formularza do oznaczenia umiejscowienia obrażeń (mapy ciała), zdjęć i specjalnego rejestru obrażeń¹⁷.

W trakcie przeglądania dokumentacji uwagę pracowników KMPT zwróciło niekompletne opisywanie map ciała w przypadku niektórych wychowanków. W aktach osobowych kilku chłopców zauważono rozbieżności między opisem zauważonych blizn w trakcie przeprowadzanej kontroli w Ośrodku a brakiem zaznaczenia owych blizn na mapie ciała wychowanka. Właściwe opisywanie map ciała

¹⁷ Zob. Dwudziesty Trzeci Raport Generalny CPT, CPT/Inf (2013) 29, par. 74.

chroni personel Ośrodka dla nieletnich i funkcjonariuszy innych służb przed bezpodstawnymi zarzutami o przemoc.

Mając powyższe na uwadze, KMPT zaleca dołączenie do dokumentacji również fotografii urazów i obrażeń oraz uważne i rzetelne opisywanie urazów na mapie ciała, zgodnie ze stanem faktycznym.

6.3. Dokumentacja

W trakcie przeglądu przez delegację KMPT protokołów z przeprowadzanych badań laboratoryjnych na obecność alkoholu i substancji psychoaktywnych można było dostrzec uchybienia w dokumentacji, które dotyczą braku odznaczenia, czy nieletni żąda, czy nie żąda przeprowadzenia badania tą drogą, oraz braku wskazania, czy nieletni żąda kopii protokołu z przeprowadzonego badania. Istnieje potrzeba udoskonalenia sposobu wypełniania protokołów z ww. badań.

Wobec powyższego KMPT zaleca staranne i dokładne wypełnianie dokumentacji, w tym protokołów z przeprowadzanych badań laboratoryjnych na obecność alkoholu i substancji psychoaktywnych.

6.4. Personel

Jak wskazano powyżej, z uzyskanych informacji wynika, że pracownicy zatrudnieni w placówce mają odpowiednie wykształcenie do wykonywanej pracy oraz kursy i szkolenia uzupełniające. Niemniej jednak **KMPT rekomenduje zapewnienie pracownikom regularnych szkoleń z zakresu: pierwszej pomocy przedmedycznej, komunikacji interpersonalnej, umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych i konfliktowych (w tym deeskalacji napięć i konfliktów), przeciwdziałaniu wypaleniu zawodowemu (bardzo istotne w kontekście wykonywanej pracy z młodzieżą niedostosowaną), międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka i praw dziecka (w tym Reguł z Hawany¹⁸) oraz Protokołu stambulskiego.**

¹⁸ Zob. Zasady Narodów Zjednoczonych dotyczące ochrony osób nieletnich pozbawionych wolności (Reguły z Hawany). Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113 z 14 grudnia 1990 r.

Szkolenie personelu jest bowiem mechanizmem zapobiegania torturom i budowania odpowiedniej kultury organizacyjnej. Brak merytorycznego wsparcia pracowników może sprzyjać niewłaściwym zachowaniom i wypaleniu zawodowemu.

Zgodnie z regułami ONZ: „Personel powinien przejść takie szkolenie, które umożliwi mu skuteczne wykonywanie swoich obowiązków, w szczególności szkolenie z zakresu psychologii dziecka, dobrostanu dziecka oraz międzynarodowych standardów i norm praw człowieka i praw dziecka, w tym niniejszych Zasad. Personel powinien utrzymywać i doskonalić swoją wiedzę i umiejętności zawodowe przez uczestnictwo w kursach doskonalenia zawodowego, które będą organizowane w odpowiednich odstępach czasu przez cały okres ich kariery”¹⁹.

Z kolei CPT podkreśla, że: „Cały personel, w tym osoby pełniące obowiązki opiekuńcze, które są w bezpośrednim kontakcie z nieletnimi, powinny odbywać szkolenia zawodowe, zarówno przy rozpoczęciu pracy, jak i szkolenia ustawiczne. Powinni też korzystać z odpowiedniego zewnętrznego wsparcia i nadzoru nad wykonywaniem przez nich obowiązków. Należy zwrócić szczególną uwagę na szkolenie personelu w zakresie radzenia sobie z incydentami z użyciem przemocy, szczególnie w zakresie werbalnej deeskalacji w celu zredukowania napięcia oraz w zakresie profesjonalnych technik obezwładniających”²⁰.

KMPT rekomenduje również zorganizowanie personelowi zewnętrznej superwizji. Pozwoli ona na rozładowanie napięć powstałych wskutek wykonywanych obowiązków służbowych oraz omówienie sytuacji trudnych i metod zaradczych.

6.5. Warunki bytowe

Osoby wizytujące oceniły warunki bytowe wychowanków jako bardzo dobre. Zespół zwraca jednak uwagę, że Ośrodek stosuje zabezpieczenia ochronne typowe dla jednostek penitencjarnych, m.in. w oknach większości pomieszczeń znajdują się kraty, a niektóre fragmenty ogrodzenia zabezpieczone są drutem kolczastym.

¹⁹ Zob. Reguły z Hawany, par. 85.

²⁰ Zob. Dwudziesty Czwarty Raport Generalny CPT, CPT/Inf (2015) 1, par. 120.

Stosowanie powyższych zabezpieczeń ochronnych jest dopuszczalne w świetle obowiązujących przepisów prawa²¹. Jednak w opinii Krajowego Mechanizmu infrastruktura obiektu nasila wrażenie restrykcyjności Ośrodka.

Reguły ONZ dotyczące ochrony nieletnich pozbawionych wolności (Reguły z Hawany) wskazują, że detencja powinna odbywać się w warunkach uwzględniających szczególne potrzeby i wymagania nieletnich²², placówki detencyjne powinny mieć charakter otwarty, a środki bezpieczeństwa powinny być minimalizowane²³. Ponadto obiekt i usługi powinny spełniać wszystkie wymogi niezbędne do zagwarantowania godności ludzkiej²⁴, sam zaś projekt ośrodków detencyjnych dla nieletnich i ich środowiska fizycznego powinien być zgodny z celem resocjalizacyjnym i uwzględniać potrzeby wychowanków w zakresie prywatności, bodźców sensorycznych, możliwości obcowania z rówieśnikami i udziału w zajęciach sportowych, ćwiczeniach fizycznych i zajęciach w czasie wolnym²⁵.

Zgodnie z zaleceniami Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie europejskich reguł dotyczących nieletnich przestępców podlegającym sankcjom lub środkom, instytucje, w których przebywają nieletni, powinny zapewnić warunki z możliwie najmniej restrykcyjnymi rozwiązaniami w zakresie bezpieczeństwa i kontroli, niezbędnymi do ochrony nieletnich przed wyrządzeniem krzywdy sobie, personelowi, innym osobom lub szerszej społeczności²⁶. Ponadto życie w takiej instytucji powinno możliwie najbardziej przybliżać pozytywne aspekty życia w społeczeństwie.

CPT wskazuje, że dobrze zaprojektowana placówka detencyjna dla nieletnich powinna zapewnić pozytywne i spersonalizowane warunki osadzenia dla młodych

²¹ Zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 sierpnia 2022 r. w sprawie funkcjonowania okręgowych ośrodków wychowawczych, zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich (Dz. U. poz. 1897), par. 51, 52 i 67 pkt 1.

²² Reguły z Hawany, par. 28.

²³ Tamże, par. 30.

²⁴ Tamże, par. 31.

²⁵ Tamże, par. 32.

²⁶ Zob. Recommendation CM/Rec (2008) 11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures (Adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008 at the 1040th meeting of the Ministers' Deputies), par. 53.2.

osób, szanując ich godność i prywatność²⁷. Problem wyposażenia ośrodków dla nieletnich poruszany był przez CPT w raportach z wizyt w Hiszpanii²⁸ i Macedonii Północnej²⁹. Komitet zwracał uwagę na surowy wygląd tych miejsc (m.in. metalowe drzwi i zakratowane okna) i rekomendował podjęcie działań zmierzających do zmiany wyposażenia tych miejsc, w celu stworzenia mniej opresyjnego środowiska.

CPT podkreślił, że nieletni powinni być przetrzymywani w ośrodkach specjalnie zaprojektowanych do ich wieku, oferujących środowisko nieprzypominające jednostki penitencjarnej. Umożliwi to stworzenie bezpiecznego środowiska wychowawczego i socjoterapeutycznego, które ułatwi proces reintegracji społecznej nieletnich, zgodnie z zasadą najlepszego interesu dziecka³⁰.

KMPT zaleca rozważenie zmiany zabezpieczeń ochronnych w celu stworzenia w Ośrodku mniej opresyjnego środowiska, nieprzywołującego skojarzeń z systemem penitencjarnym.

6.6. Traktowanie nieletnich przez funkcjonariuszy Policji

W trakcie wizytacji placówki delegacja odebrała sygnały świadczące o możliwości złego traktowania wychowanków przez funkcjonariuszy Policji. Z rozmów z chłopcami wynikało, że funkcjonariusze zazwyczaj stosują prewencyjne kajdanki w czasie transportu nieletnich, niezależnie od ich postawy i braku agresji. Zazwyczaj chłopcy mieli ręce skuwane z tyłu.

Powyższe relacje mogą wskazywać, że problem systemowy dotyczący prewencyjnego nadużywania kajdanek przez funkcjonariuszy Policji jest nadal aktualny i konieczne są skuteczne działania w celu jego wyeliminowania³¹.

Stosowanie kajdanek nie zawsze jest konieczne, ich użycie jest często środkiem nadmiernym i nieproporcjonalnym do sytuacji, a w połączeniu z długim okresem ich stosowania (co wiąże się z ograniczeniem ruchu kończyn i przebywaniem w niewygodnej pozycji) oraz stresem towarzyszącym zatrzymaniu

²⁷ Zob. Dwudziesty Czwarty Raport Generalny CPT, CPT/Inf (2015) 1, par. 104.

²⁸ Zob. Raport CPT z wizyty w Hiszpanii w 2020 r., CPT/Inf (2021) 27, par. 180 oraz z wizyty w 2016 r., CPT/Inf (2017) 34, par. 106.

²⁹ Zob. Raport CPT z wizyty w Macedonii Północnej w 2019 r., CPT/Inf (2021) 8, par. 108-109.

³⁰ Zob. Raport CPT z wizyty w Hiszpanii w 2016 r., CPT/Inf (2017) 34, par. 106.

³¹ Zob. Wystąpienie generalne RPO do MSWiA z dnia 20 stycznia 2020 r., znak KMP.570.29.2019.AN.

może stanowić poniżające traktowanie. Ponadto część policyjnych samochodów nie posiada pasów bezpieczeństwa dla zatrzymanych. Stosowanie kajdanek ogranicza wówczas zdolność do ochrony przed upadkiem w przypadku gwałtownego hamowania lub w razie wypadku, co stanowi ryzyko dla zdrowia tych osób.

W ocenie KMPT kajdanki nie powinny być profilaktycznie stosowane wobec wszystkich osób zatrzymanych, a tylko w konkretnych przypadkach, gdy uzasadnia to ocena ryzyka w indywidualnym przypadku. Biorąc pod uwagę stopień rozwoju nieletnich, policjanci przy stosowaniu kajdanek powinni kierować się szczególną rozważą i ostrożnością. Zatrzymani powinni być przewożeni w bezpiecznych pojazdach, co ograniczy konieczność stosowania tego środka przymusu bezpośredniego. Policjanci powinni wypracować odpowiednie rozwiązania taktyczne i zasady wzajemnej asekuracji na wypadek agresji lub próby ucieczki, tak by profilaktyczne stosowanie kajdanek nie było co do zasady konieczne, a ich użycie miało charakter wyjątkowy.

Problem nadużywania kajdanek przez Policję w Polsce był sygnalizowany w raportach SPT³² i CPT³³.

6.7. Dostosowanie placówki do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową

Ośrodek nie jest dostosowany do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową, w związku z czym samodzielne funkcjonowanie wychowanków poruszających się na wózkach ortopedycznych lub o obniżonej sprawności fizycznej byłoby mocno utrudnione. Na terenie placówki znajdują się schody (brak jest windy) i progi w drzwiach, w toaletach brak jest odpowiedniej przestrzeni manewrowej i ułatwień, np. w postaci poręczy. Na problem ten zwrócił uwagę również Sanepid.

W opinii KMPT osobom z niepełnosprawnościami przebywającym w okręgowym ośrodku wychowawczym należy stworzyć warunki do pełnego udziału

³² Zob. Raport SPT z wizyty w Polsce w 2018 r., CAT/OP/POL/ROSP/1, par. 68 i 69.

³³ Zob. Raport CPT z wizyty w Polsce w 2019 r., CPT/Inf (2020) 31, par. 17.

w środowisku wolnym od barier architektonicznych³⁴. Prawa tych osób są bowiem chronione zarówno na płaszczyźnie krajowej, jak i międzynarodowej³⁵, a brak odpowiednich rozwiązań może narażać te osoby na poniżające traktowanie.

KMPT rekomenduje Dyrektorowi Ośrodka uwzględnienie kwestii dostosowań pomieszczeń do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową i o obniżonej sprawności fizycznej podczas planowanych remontów i modernizacji placówki.

Ponadto zaleca Dyrektorowi Departamentu Spraw Rodzinnych i Nieletnich w Ministerstwie Sprawiedliwości niekierowanie do Ośrodka nieletnich z niepełnosprawnością ruchową do czasu przystosowania obiektu do potrzeb takich osób.

7. Problem systemowy: monitoring wizyjny

Monitoringiem objętych jest większość pomieszczeń i korytarze, z wyłączeniem łazienki i sanitariatów. Dostęp do obrazu z kamer mają strażnicy, kierownik internatu i dyrektor OOW. Podgląd z monitoringu znajduje się m.in. na dyżurce, w której odbywa się kontrola wychowanków, a sporadycznie także ich spotkania z odwiedzającymi.

Monitoring wizyjny służy poprawie bezpieczeństwa w placówce. To też dodatkowe, niekiedy bardzo skuteczne narzędzie prewencji nieludzkiego traktowania. Niemniej nie można zapomnieć, że aby spełniał swoją zapobiegawczą funkcję i nie prowadził do nadużyć, np. do nieuzasadnionej ingerencji w prywatność wychowanków, pracowników oraz innych osób znajdujących się na terenie obserwowanego budynku, powinien być odpowiednio uregulowany w przepisach prawa. Dla legalności tego rodzaju kontroli istotne jest, żeby ograniczenie to spełniało

³⁴ Wytyczne dotyczące dostępności środowiska dla osób z niepełnosprawnościami, opracowane przez eksperta Fundacji Integracja, można znaleźć w raporcie tematycznym KMPT pt. „Monitoring traktowania więźniów z niepełnosprawnością fizyczną i sensoryczną” z 2019 r., s. 52-78. Raport dostępny na stronie: <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/monitoring-traktowania-wiezniow-z-niepelnosprawnoscia-fizyczna-isensoryczna-raport-z> [dostęp: 24 sierpnia 2023 r.].

³⁵ Zob. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 1169); Karta Praw Osób Niepełnosprawnych przyjęta przez Sejm RP w dniu 1 sierpnia 1997 r. (M.P. Nr 50, poz. 475).

przesłanki określone w art. 31 ust. 3 Konstytucji, w tym wymóg ustawowej formy ograniczenia.

W opinii KMPT, regulacji na gruncie ustawowym wymaga nie tylko samo uprawnienie do instalowania sieci monitoringu wizyjnego, lecz także sprecyzowanie zasad i celów montowania kamer, sposobu postępowania ze zgromadzonymi w ten sposób danymi, a także ewentualne wymagania odnośnie do oznaczenia terenu monitorowanego.

8. Zalecenia

Na podstawie art. 19 OPCAT Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur zaleca Dyrektorowi Okręgowego Ośrodka Wychowawczego w Witkowie:

1. Realizację kontroli osobistej wychowanków w sposób dwuetapowy;
2. Odstąpienie od narzuconej wychowankom praktyki sprząwania w samej bieliźnie;
3. Dołączanie do dokumentacji fotografii urazów i obrażeń oraz uważne i dokładne opisywanie urazów na mapie ciała, zgodnie ze stanem faktycznym;
4. Dokładne i staranne wypełnianie dokumentacji, w tym protokołów badania na obecność alkoholu i substancji psychoaktywnych;
5. Zapewnienie pracownikom regularnych szkoleń z zakresu: pierwszej pomocy przedmedycznej, komunikacji interpersonalnej, umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych i konfliktowych (w tym deeskalacji napięć i konfliktów), przeciwdziałaniu wypaleniu zawodowemu, międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka i praw dziecka (w tym Reguł z Hawany) oraz Protokołu stambulskiego;

6. Zorganizowanie personelowi zewnętrznej superwizji, pozwalającej na rozładowanie napięć powstałych wskutek wykonywanych obowiązków służbowych oraz omówienie sytuacji trudnych i metod zaradczych;
7. Rozważenie zmiany zabezpieczeń ochronnych w celu stworzenia w Ośrodku mniej opresyjnego środowiska, nieprzywołującego skojarzeń z systemem penitencjarnym;
8. Uwzględnienie kwestii dostosowań pomieszczeń do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową i o obniżonej sprawności fizycznej podczas planowanych remontów i modernizacji placówki.

Sporządził: Tomasz Żółtek

Za Zespół podpisuje:

Katarzyna Kopystyńska

Zastępczyni Dyrektora Zespołu

/-wydano i podpisano elektronicznie/